

ВЛАДА ТА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ В ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ В ХІХ–ХХІ СТОЛІТТЯХ

УДК 93:321.01-058.237“19”/“20”(477.83)

Наталія МИСАК

УКРАЇНСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ В ГАЛИЧИНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ: ДО ПИТАННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН ІЗ ВЛАДОЮ

Проаналізовано взаємовідносини представників різних професійних груп української інтелігенції з органами влади в Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Акцентовано увагу на функціях контролю урядових інстанцій, які прагнули перешкодити розвитку вільнодумства, зростанню політичної й національної свідомості в інтелектуальному середовищі, активізації інтелігенції в українському національному русі.

Ключові слова: інтелігенція, студентські товариства, Галичина, органи влади.

Останнє двадцятиліття ХІХ ст. – важливий етап в історії українського народу в Галичині, переломний момент у процесі формування української нації. Для нього притаманне поширення національної свідомості серед широких верств населення. Українці все сильніше вступають у боротьбу за власні права і національну мову. Чималу роль у цих процесах відіграла така соціальна група, як інтелігенція. Вона активно долучилася до громадсько-політичного та культурного життя краю, до боротьби за національні права.

Про політичні інтереси, орієнтації, політичну, соціально-економічну й культурну діяльність інтелігенції та окремих її представників написано чимало. Ми ж спробуємо з'ясувати, як упродовж другої половини ХІХ – на початку ХХ ст. склалися відносини цього соціального прошарку з владою, як остання сприймала інтелігенцію і, найголовніше, на яких принципах інтелігенція вибудовувала стосунки з владою.

Інтелігенція – дуже неоднорідний за своїм складом соціальний прошарок, який упродовж вказаного періоду проходив етап активного становлення. Українська інтелігенція на галицьких теренах суттєво відрізнялась від наддніпрянської. На її особливостях, чи не найперше, позначились суспільно-політичні обставини: автономний статус коронного краю, переважно польські крайові органи влади, лояльне ставлення до австрійської корони й політики, ідеологічний конфлікт між українцями й поляками тощо. Втім, не потрібно применшувати й історичних особливостей розвитку регіону, зокрема тривалого перебування у складі Речі Посполитої, кількості-літньої полонізації місцевого населення. Якщо в поляків провідною верствою стала родова аристократія – шляхта, яка поступово склала ядро польської інтелігенції, то української шляхти як такої не було. Вона сполонізувалась, культурно й політично визначалась формулою “gente Rutheni, natione Poloni” (греко-католики, які в політичному й культурному відношенні вважали себе поляками). Єдина соціальна група, що

могла претендувати на роль провідної верстви українського народу – духовенство. Однак можна погодитись з Іваном Франком, який наголошував, що необхідно розрізняти духовенство міське і сільське, статуси яких були різними. Перше – освічене, незалежне, своїм життєвим укладом намагалося уподібнитись польській шляхті. Друге – мало чим відрізнялось від звичайних селян. “Маловчені, прибиті дорешти пустою схоластикою та обрядами, ... сільські попи залежали від панів майже так само, як і прості люди, з тою тільки відміною, що їх не гнано на панщину”¹.

Зі середини XIX ст. провід українським рухом поступово перейшов до рук світської інтелігенції, яка була вкрай нечисельною. Та й вона за своїм характером і психологією відрізнялась від польської. Головну причину цього Іван Лисяк-Рудницький вбачав у тому що, українська інтелігенція “була плебейського походження; кожен освічений українець стояв на віддалі лише одного-двох поколінь від будинку парафіяльного священика або селянської хати”². Це спостереження цілком підтверджують наші дослідження³. Тому попри однаковий рівень освіти, подібні умови життя польської й української еліт, їх відрізняли спосіб думання, самооцінка, самоідентифікація, суспільна ментальність.

Та й Відень у своїй політиці волів опиратися на поляків, а не на українців, що переважно були селянами, позбавленими дієздатного керівництва. Тому й не дивно, що 1861 р., коли Галичина здобула автономію, поляки, маючи політично активну, національно свідому інтелігенцію, зуміли швидко закріпити свою перевагу в Галицькому сеймі, Крайовому виділі та інших органах місцевого самоврядування. Завдяки вдалій політичній кон’юнктурі у Відні поляки домоглися того, що польська мова де-факто стала урядовою у краї.

Необхідно наголосити, що в середині XIX ст. тогочасна суспільна думка культивувала ідею вищості, елітарності польської культури і другорядності, мужицтва, хлопства української. Тому значна частина української духовної і світської інтелігенції, особливо міської, намагалося уподібнитися польській. С. Шухевич згадував, що в 1880-х роках у Львові налічувалося лише сім інтелігентних домів, де спілкувалися українською мовою. В інших розмовною була польська⁴. Про цю гірку реальність наголошував й І. Франко: “Не тільки школи і уряди полонізують нас: ми самі полонізуємо себе ще гірше вдома”⁵.

Водночас, на сторінках тогочасної преси сформувався ідеальний образ інтелектуальної еліти, все більше з’являлося публікацій, в яких характеризували найнеобхідніші для неї риси та духовно-моральні якості. На інтелігенцію поклали важливі зобов’язання щодо національного відродження, піднесення рівня освіти українського селянина, боротьби за права українського народу. І. Франко

¹ *Франко І.* Критичні письма о галицькій інтелігенції / І. Франко // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. – Київ: Наукова думка, 1980. – Т. 26: Літературно-критичні праці (1876–1885). – С. 87–88.

² *Лисяк-Рудницький І.* Українці в Галичині під австрійським пануванням / І. Лисяк-Рудницький // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. – Київ: Основи, 1994. – Т. 1. – С. 424.

³ *Мисак Н.* Українська інтелігенція Галичини напередодні Першої світової війни: соціальне походження / Н. Мисак // Військово-науковий вісник. – Львів: ЛВІ, 2005. – Вип. 7. – С. 191–202.

⁴ *Шухевич С.* Моє життя. Спогади / С. Шухевич. – Лондон: Українська видавнича спілка, 1991. – С. 85.

⁵ *Франко І.* Наше теперішнє положення / І. Франко // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. – Київ: Наукова думка, 1985. – Т. 46, кн. 1: Історичні праці (1883–1890). – С. 318.

наголошував, що головними рисами інтелектуальної еліти повинні бути освіченість, національна самоідентифікація і безперервна, наполеглива праця серед народу і для народу. Зокрема у статті “Чи вертатись нам назад до народу?” він писав: “Інтелігенція повинна передовсім бути інтелігенцією, повинна бути громадою людей з широким образованием, з виробленим характером, з щирим чуттям до народу; а відтак інтелігенція повинна стати серед нього, як його брат, як рівний, як свій, повинна стати робітником, як він, повинна стати для нього і адвокатом, і лікарем, і вчителем, і порадником, і покажчиком в ділах господарських, і добрим сусідом, і помічником у всякій нужді. Інтелігенція повинна жити з народом і між народом не як окрема верства, але як невідлучна частина народу. Вона повинна не моральними попівськими науками, але власною працею, власним життям бути приміром народів. Вона повинна, як та культурна і освітня закваска, проїняти весь організм народу і привести його до живішого руху, до поступового зросту. ... Вона повинна вести народ наперед, підняти його до себе, а не вертатись до нього назад”⁶.

Втім, інтелігенція – також найбільш критикований соціальний прошарок як з боку влади, так і самою інтелігенцією. Вона часто не відповідала тим вимогам, які висувало суспільство. Найбільше тогочасну інтелектуальну еліту критикували за її пасивність, подекуди інертність, байдужість і відірваність від народу, незнання і небажання розуміти його життя, часто навіть дистанціювання від національних інтересів. Ось як охарактеризував цей соціальний прошарок Михайло Коцюбинський: “... галицька інтелігенція займалася високою політикою, а та політика зводилась до того, щоб як-небудь запобігти ласки правительства, що-небудь, хоч дрібницю, випросити в нього. Це була політика рабів. Ідея абсолютизму, бюрократичне «чинопочитаніє», затхлість, байдужість до живих народних інтересів, повне безсилля в духовній сфері, схоластичність, теологічний та догматичний спосіб думання – от чим характеризується тодішня, навіть краща, частина галицької інтелігенції”⁷.

Суттєвим чинником у процесі формування інтелігенції упродовж зазначеного періоду було ставлення до неї влади – як австрійської, так і місцевої, польської.

Особливість Австро-Угорської імперії в тому, що вона за політичним устроєм була конституційною монархією, а це означало, що відносини між різними інституціями, інституціями й організаціями чи навіть громадянами будувались виключно на правовій основі. Тому офіційні органи влади де-юре завжди свої дії обґрунтовували різними законами, приписами та постановами. Хоча бували випадки порушення і навіть підтасування нормативних актів у конкретних ситуаціях. Наприклад, 23 листопада 1885 р. поліційні комісари здійснили обшук у бібліотеці студентського товариства “Академічне братство”, яке негласно вважалось “розплідником” соціалістичних ідей у Галичині (такої слави товариство зажило через активну участь у його діяльності І. Франка). Під час обшуку було вилучено вісім книг, зокрема “Оповідання” О. Стороженка, роман Панаса Мирного (І. Рудченка) “Хіба ревуть воли, як ясла повні?”, етнографічні праці С. Подолинського, дві книги М. Драгоманова. Поширення цих книг поліційні органи потрактували як злочин, тому подальше вирішення питання

⁶ Франко І. Чи вертатись нам назад до народа? / І. Франко // Франко І. Зібрання творів: у 50 т. – Київ: Наукова думка, 1986. – Т. 45: Філософські праці. – С. 146–147.

⁷ Коцюбинський М. Іван Франко / М. Коцюбинський // Коцюбинський М. Твори: в 3 т. – Київ: Дніпро, 1979. – Т. 3. – С. 252.

передали в Державну прокуратуру. Особливо цікавий той факт, що на час обшуку не існувало жодних обмежувальних урядових постанов, під які б підпадала конфіскована література. Поширення вилучених книг заборонили пізніше – 26 листопада 1885 р., розпорядженням державного прокурора за № 26470⁸.

Відень не надто втручався у справи на місцях, основну відповідальність поклавши на крайові органи влади. На взаємини інтелектуальної еліти й місцевої влади суттєво впливав і той факт, що остання була польською, а тому своїми діями намагалася утвердити й зберегти домінування та переваги польської нації в Галичині, убезпечити її від українського національного руху, що стрімко розвивався наприкінці XIX ст.

Представників різних професійних груп інтелігенції, їх фахову діяльність, громадську і культурну активність пильно контролювали місцеві органи влади. Такий контроль розпочинався ще зі студентської лави. Влада усвідомлювала, що саме студентська молодь становитиме ядро інтелігентної верстви, а тому намагалася придушити небажане “бродіння” думок у молодіжному середовищі ще в зародку.

Під пильним контролем перебували українські студентські товариства – “Академічний кружок” (москвофільського спрямування), “Дружній лихвар” (згодом перейменований на “Академічне братство”), “Ватра”, “Академічна громада” та “Друг”, які були осередками формування інтелігенції. Особливо органи влади стежили за ідеологічною орієнтацією, участю в різних громадських заходах, намагаючись усіляко обмежити становлення національно-політичної свідомості в молоді, а також перешкодити здійсненню різних акцій, які могли зашкодити інтересам Австро-Угорської імперії. Головними урядовими інституціями, з якими контактували студентські організації, були Галицьке намісництво, Галицький крайовий сейм, Дирекція поліції та Академічний сенат Львівського університету.

Правовою базою, на основі якої здійснювали взаємовідносини молодіжні об’єднання та влада, був “Закон про товариства” від 15 листопада 1867 р. Згідно з ним керівництво студентських товариств мало заздалегідь повідомляти органи влади про проведення зборів, у яких обов’язково брали участь комісари поліції з широкими повноваженнями. Вони могли розпустити збори, якщо на них обговорювали питання, що не входили до визначеної статутом сфери діяльності товариства або якщо проведення зборів порушувало громадський спокій. Крім того, відповідні органи влади мали право перегляду усієї документації товариств⁹.

Найвища інстанція, яка контролювала функціонування студентських організацій, – Галицьке намісництво. До його компетенції входили розгляд і затвердження статутних документів, а також внесених до них змін. Намісництво могло заборонити діяльність студентського товариства, якщо воно своїми діями порушувало державне законодавство. У випадку незгоди з рішеннями цього органу влади керівництво організації мало право апелювати до Міністерства внутрішніх справ (МВС). Намісництво також розглядало петиції, подані студентськими

⁸ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 297 (Товариство “Академічне братство” у Львові). – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 67, 83–84зв.

⁹ Пашук В. “Закон про товариства” від 15 листопада 1867 р. і його вплив на розвиток українського національного руху в Галичині / В. Пашук // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 9: Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стебля. – С. 371–374.

товариствами з тих чи тих питань, головно, щодо захисту прав слухачів вищих навчальних закладів. Наприклад, у 1888–1889 рр., коли поліція почала активно втручатися в життя університетської молоді, “Академічне братство” спільно з “Академічним кружком” і “Академічною читальнею” (організація польських студентів) внесли протест проти таких дій до Намісництва¹⁰.

Як правило, зв’язок між цією інстанцією і студентськими організаціями відбувався через посередника – Академічного сенату Львівського університету, який цензурував усі студентські звернення до вищого органу виконавчої влади у краї. Ще 1879 р. ректор університету повідомив членів “Дружнього лихваря” про те, що листування з офіційними установами повинно відбуватися виключно через Академічний сенат. Останній міг відмовити студентам у передачі кореспонденції або додати до неї негативну рецензію. Академічний сенат був першою інстанцією, яка розглядала статутні документи і внесені до них зміни та визначала їх відповідність державному законодавству. Згодом цей орган подавав намісництву свої рекомендації з приводу затвердження чи відхилення документа¹¹.

Особливо розкритикувало керівництво університету пункти про видавничу діяльність та організацію українськими студентськими товариствами мандрівок із науковою метою, під час яких молодь мала можливість поглибити знання з історії, географії та етнографії рідного краю. У зв’язку з цим Академічний сенат радив намісництву відхилити статuti “Друга” й “Академічної громади”¹². У студентських прогулянках краєм він вбачав небезпеку політичної, особливо москвофільської та соціалістичної, пропаганди серед широких верств населення. Також сумнівався в науковості цих заходів, оскільки вони здійснювались без керівництва університетських професорів, які б могли контролювати й обмежувати поширення небажаних думок у студентському середовищі. Суттєву загрозу сенат вбачав і у видавничтві молодіжними організаціями літературних творів і часописів. Керівництво університету усвідомлювало, що під виглядом літературної продукції товариства можуть друкувати політичні листівки і брошури¹³. Однак вирішальне слово у справі затвердження чи відхилення статутів належало намісництву.

Академічний сенат також контролював поточну діяльність молодіжних товариств. Одне із його повноважень щодо студентських об’єднань – надання дозволу або заборона організувати різні культурно-розважальні заходи (бали чи вечірки), що були популярними серед молоді. Однак і в них влада часто вбачала політичний підтекст, тому прискіпливо до них ставилася. Наприклад, у січні 1883 р. у листі до “Академічного братства” керівництво університету наголошувало на необхідності подавати на розгляд разом із проханням про влаштування забав і їхні програми. Ці умови були передбачені розпорядженням Академічного сенату від 15 лютого 1879 р., однак студентські товариства ухилялись від їх виконання. Щоб уникнути контролю, вони брали участь у різних заходах, які влаштовували спільно і під егідою організацій та осіб, що не належали до середовища студентів. Академічний сенат

¹⁰ *Заклинський К.* Університетська молодіж Австрійської України за останніх 40 літ / К. Заклинський // Українська хата. – 1913. – № 9–12. – С. 558.

¹¹ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАІЛ України). – Ф. 146 (Галицьке намісництво). – Оп. 58. – Спр. 465. – Арк. 26–27, 36–37; Спр. 478. – Арк. 1–2.

¹² Там само. – Спр. 469. – Арк. 1–6.

¹³ Там само. – Арк. 1–13в.; Оп. 25. – Спр. 251. – Арк. 2–23в.; Оп. 70. – Спр. 977. – Арк. 2.

попередив молодіжні товариства, що діяльність у складі комітетів з підготовки подібних заходів можлива лише за попереднього дозволу університетської влади¹⁴.

Ще одна інстанція, яка контролювала діяльність українських студентських організацій, – Дирекція поліції у м. Львові. Згідно з § 18 “Закону про товариства” від 15 листопада 1867 р., вона мала постійне право переглядати протоколи засідань молодіжних об’єднань. Окрім того, на кожних загальних зборах товариства обов’язково був присутній комісар поліції, який описував події і пізніше звітував про них у Намісництво. Поліційний представник наділявся широкими повноваженнями. Він мав вільний доступ до інформації про доповідачів, міг ознайомлюватись із протоколами й ухвалами, забороняти обговорення того чи того питання, а також розпускати зібрання. Це відбувалось у випадку, якщо збори загрожували громадському спокою або на них піднімали проблеми, що виходили за межі визначеної статуту товариства компетенції. Наприклад, у 1882 р. двічі (у липні та листопаді) під час засідання “Дружнього лихваря” комісар поліції заборонив його членам обговорювати питання про видавництво україномовної літератури¹⁵.

Крім загальних зібрань, представники поліції обов’язково були й на студентських вічах, інших заходах, організованих академіками, стежили за їх перебігом, а згодом звітували про всі події перед Галицьким намісництвом¹⁶.

Дирекція поліції мала право здійснювати ревізії у приміщеннях студентських товариств, і часто його застосовувала на практиці. Упродовж 1880-х років працівники поліції провели декілька обшуків в “Академічному братстві”, яке вважали “розплідником соціалістичних ідей у Галичині”. Однак майже всі вони виявились безрезультатними¹⁷.

Поліційні органи не лише контролювали дотримання студентськими товариствами законів, постанов і приписів МВС, Галицького крайового сейму і намісника, а й видавали різні розпорядження, які регламентували діяльність академічних організацій. Один із таких документів з’явився 16 жовтня 1888 р. – розпорядження Львівської дирекції поліції щодо обмеження прав студентських товариств*. Відтепер будь-які зібрання академіків (не лише загальні збори організації) мали відбуватися лише у присутності поліційного чиновника. Молодь спробувала опротестувати це розпорядження, звернулася з петицією до намісника Галичини гр. К. Бадені, а також організувала низку віч, які перетворилися у справжню боротьбу за реалізацію студентських свобод. Однак не змогла домогтися скасування розпорядження¹⁸.

¹⁴ ДАЛО. – Ф. 297. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 59–60.

¹⁵ Слово. – 1882. – Ч. 70; ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 7. – Спр. 4217. – Арк. 84–85.

¹⁶ Там само. – Спр. 4233. – Арк. 140–143.

¹⁷ ДАЛО. – Ф. 297. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 67, 83–84зв., 103–103зв.

* Це розпорядження було відповіддю на студентські маніфестації у Львові в березні 1888 р. проти ухвалення Державною радою законопроекту міністра віросповідань і освіти Австро-Угорщини П. Гауча про обмеження свободи академічних товариств. Цей законопроект суттєво урізав права молодіжних організацій, а натомість розширював повноваження керівництва вищих навчальних закладів. Зокрема академічній владі надавалося право забороняти молоді входити до інших неакадемічних організацій, брати участь в інших студентських зібраннях і заходах. Також запроваджувалася посада університетського інспектора, який був присутнім на товариських зборах тощо.

¹⁸ Червоная Русь (Львів). – 1889. – Ч. 21; 1889. – Ч. 23; ЦДІАЛ України. – Ф. 146. – Оп. 7. – Спр. 4428. – Арк. 1–2; Оп. 7. – Спр. 4452. – Арк. 2.

Упродовж вказаного періоду українські молодіжні товариства як осередки формування інтелігенції перебували під особливим контролем крайових органів влади, що прагнули перешкодити розвитку вільнодумства, національно-політичної свідомості в академічному середовищі. Тому встановлювали чіткі рамки діяльності студентських товариств, запроваджували різні обмеження, приписи. Ці установи намагалися запобігти політизації молодіжного руху, формувати в молоді почуття покори і лояльності до Австро-Угорської імперії.

Аналізуючи відносини між інтелігенцією і владою, потрібно наголосити на неоднозначному ставленні останньої до різних соціально-професійних груп інтелектуальної еліти. Найпривілейованишим було становище професорів галицьких вищих шкіл. Оскільки саме на них покладалося завдання виховувати не просто майбутню еліту, а еліту лояльну до австрійської влади, то Відень всіляко намагався в них самих розвивати і підтримувати це почуття лояльності. Прихильне ставлення заохочувалося як у правовому, так і в матеріальному становищі. Професори вищих навчальних закладів належали до VI і VII рангів державних службовців, а це гарантувало їм дуже пристойне фінансове забезпечення¹⁹. Наприклад, професор університету чи політехнічної школи на початку XX ст., залежно від стажу, в середньому отримував річну платню в розмірі 7-9 тис. крон²⁰. Водночас винагорода вчителя народної школи коливалася в межах 800-1600 крон²¹.

Про високе правове становище цієї соціально-професійної групи інтелігенції свідчить і той факт, що кандидата на посаду професора затверджував особисто імператор за поданням міністра віросповідань і освіти²².

Однак польське керівництво університету (лише у Львівському університеті функціонували україномовні кафедри, в інших вишах навчання здійснювалося лише польською) не надто схвалювало допуск до викладацької роботи українців, а іноді й гальмувало цей процес. Наприклад, габілітація П. Стебельського на посаду приват-доцента кафедри австрійського карного права і процедури тривала понад рік. Урешті-решт у жовтні 1885 р. кандидата допустила до викладання рада професорів факультету (4 голосами “за” при 3 “проти”)²³. Кафедра австрійського цивільного права впродовж восьми років після смерті керівника проф. О. Огоновського залишалася вільною. Університетська влада відхилила два габілітаційні подання на доцентуру на цій кафедрі українців К. Левицького і М. Зобківа**. Навпаки, до викладання українською мовою було допущено поляка О. Долінського. Лише завдяки протестам громадськості та студентів Міністерство віросповідань і освіти

¹⁹ C.d.n. Pobore służbowe i emerytalne urzędników państwowych ich wdow i sierot // Przegląd urzędniczy. – 1907. – № 4. – S. 6.

²⁰ ДАЛЮ. – Ф. 26 (Університет ім. Яна Казимира у Львові). – Оп. 5. – Спр. 899. – Арк. 48, 49, 61; Ф. 27 (Вища політехнічна школа у Львові). – Оп. 4. – Спр. 363. – Арк. 3.

²¹ В справі учительської платні // Учитель (Львів). – 1905. – Ч. 7. – С. 89.

²² Благий В. Структура та викладацький склад вищих шкіл Львова на початку XX ст. / В. Благий // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2000. – Вип. 35–36. – С. 215.

* Обов'язковими умовами для одержання права викладати у ВНЗ було здобуття доцентури (venia docendi), звання доктора наук, а також успішне проходження габілітації.

²³ ДАЛЮ. – Ф. 26. – Оп. 5. – Спр. 1809. – Арк. 26–27, 31.

** Варто зауважити, що М. Зобків того ж року на основі тієї ж наукової праці успішно габілітувався у Загребському університеті.

не затвердило габілітацію поляка на кафедрі цивільного права²⁴. Попри успішне проходження всіх трьох етапів габілітації, в 1895 р. не одержав дозволу викладати на кафедрі літератури й етнографії І. Франко. Офіційним приводом для відмови стало політичне минуле письменника. А справжня причина полягала в особистій неприязні до І. Франка намісника Галичини К. Бадені²⁵. Свого часу до захисту не прийняли також дисертацію філолога К. Студинського, який на її підставі одразу ж після цього одержав право викладати у Краківському університеті. Лише згодом, за сприятливіших політичних обставин, молодого науковця запросили до Львова.

На початку ХХ ст. через протидію університетської влади змушений був забрати своє клопотання про допуск до габілітації математик В. Левицький²⁶. У 1909 р. Академічний сенат університету не дозволив габілітуватися на посаду приват-доцента австрійської історії С. Томашівському, мотивуючи це загостренням політичних обставин у краї. Молодому історикowi лише за сприяння М. Грушевського вдалося вдруге подати документи на габілітацію й успішно її пройти²⁷.

Надання права на викладання повністю залежало від факультету. Оскільки університетська влада негативно ставилася до українських претендентів на роботу в навчальному закладі, то чимало з них, наперед передбачивши результати, відмовлялися від габілітації. Як зазначав М. Грушевський, “права викладання у Львівському університеті зазвичай шукали лише особи, впевнені у вдалому для себе розташуванні зірок. Решта йшли до інших університетів – чеських, хорватських, німецьких”²⁸.

Така політика університетської влади приносила очікувані результати. Відсоток викладачів-українців у навчальному закладі щодо загальної кількості педагогічного персоналу був вкрай низьким. Наприклад, у 1880/81 н. р. в університеті працювало 10 українців, а в 1913/14 – лише 16, тоді як чисельність усіх викладачів зросла майже учетверо – з 56 у 1880/81 н. р. до 222 у 1913/14²⁹.

Професори вишів – чи не єдина професійна група інтелігенції, що могла похизуватися наявністю власної, іноді й опозиційної думки, відсутністю переслідувань з боку влади. Наприклад, М. Грушевський завжди славився як активний поборник української мови, якою він спілкувався не лише зі студентами, а й з керівництвом навчального закладу. Це було причиною постійних конфліктів професора з деканатом філософського факультету. Останній неодноразово наголошував, що діловою

²⁴ *Мудрий В.* Змагання за українські університети в Галичині / В. Мудрий. – Львів; Нью-Йорк, 1999. – С. 50–51; *Андрусак Т.* Михайло Зобків – визначний український вчений-правник / Т. Андрусак // Рогатинська земля: історія та сучасність. Матеріали першої наукової конференції (м. Рогатин, 24–25 березня 1995 р.). – Львів; Рогатин, 1995. – С. 198.

²⁵ *Білоніжка П.* З історії Франкової габілітації / П. Білоніжка // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали міжнародної наукової конференції. – Львів: Світ, 1998. – С. 62–65.

²⁶ *Грушевський М.* Із польсько-українських стосунків Галичини (Кілька ілюстрацій до питання: автономія обласна чи національно-територіальна) / М. Грушевський // *Його жс.* Твори: у 50 т. – Львів: Світ, 2002. – Т. 1: Серія “Суспільно-політичні твори (1894–1907)”. – С. 500.

²⁷ *Бортняк Н.* Степан Томашівський: до відносин із Михайлом Грушевським / Н. Бортняк // Михайло Грушевський і українська історична наука. Матеріали конференцій / [за ред.: Я. Грицака, Я. Дашкевича]. – Львів, 1999. – С. 188–190.

²⁸ *Грушевський М.* Із польсько-українських стосунків ... – С. 499.

²⁹ Підрахунки автора детальніше див.: *Мисак Н.* Викладачі-українці у Львівському університеті наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. // Шляхами історії. Науковий збірник історичного факультету ЛНУ ім. І. Франка на пошану професора Костянтина Кондратюка / [упоряд. О. Сухий]. – Львів: Піраміда, 2004. – С. 209.

мовою університету є польська і саме нею повинен спілкуватися педагогічний колектив як між собою, так і з керівництвом. Однак М. Грушевський наполегливо ігнорував ці зауваження. У липні 1901 р. через відмову послугоуватись польською мовою професора усунуто від участі в нарадах викладацького складу філософського факультету, але він продовжував звертатись до керівництва українською³⁰.

Діаметрально протилежними були відносини влади з представниками інших професійних груп інтелігенції. Крайові урядові інституції, використовуючи численний арсенал дисциплінарних приписів, покарань, намагалися і професійну діяльність, і громадсько-політичну активність інтелектуальної еліти утримувати в рамках лояльності до політики Відня.

Спостерігалися суттєві відмінності у ставленні влади до представників середині однієї фахової групи, насамперед юристів і педагогічних працівників.

Випускники юридичних факультетів Австро-Угорській імперії мали можливість реалізувати себе професійно у трьох сферах – нотаріаті, судочинстві (або на службі в Намісництві, прокуратурі, прокуратурі скарбу, місцевих органах самоврядування тощо) та адвокатурі. Представники перших двох категорій перебували на державній службі, яка пристойно оплачувалась. Саме фінансовий чинник використовувала влада як спосіб впливу на діяльність нотаріусів і судових службовців³¹. Часто, побоюючись втратити матеріальну стабільність, вони перетворювались на пасивних виконавців різних приписів і постанов, ревних втілювачів габсбурзької політики в Галичині, водночас не надто активно декларуючи свою національну належність. Професійна діяльність нотаріусів і суддів перебувала під пильним наглядом відповідних інстанцій – міністра юстиції, президентів судів I та II інстанцій, нотаріальної палати. Перед початком роботи нотаріуси і всі працівники судочинної системи складали обов'язкову службову присягу. Варто зауважити, що для кожної категорії урядовців існував інший текст клятви (т. зв. "роти")³².

Активна національна позиція українських суддів чи нотаріусів одразу ж ставали приводом для різних розслідувань, дисциплінарних стягнень, покарань, інших утисків. Не дивиною на галицьких землях були випадки, коли національно свідомих й політично активних судових чиновників безпідставно переводили у віддалені судові округи або вони десятками років чекали давно заслуженого посадового підвищення. Це часто спонукало таких українських суддів передчасно виходити на пенсію³³.

Дещо іншим було становище адвокатів. Самостійна адвокатська практика гарантувала юристам фінансову і певну соціально-правову незалежність. А це сприяло тому, що саме правозахисники упродовж зазначеного періоду фактично на новий щабель піднімали громадський і культурно-просвітницький рух українців, репрезентували інтереси рідного народу в законодавчих інституціях. Наприклад, у Галицькому сеймі в 1908 р. працювало 12 українських послів-юристів, у 1913 р. – 15. Приблизно

³⁰ Листування Михайла Грушевського / [упоряд. Г. Бурлака; ред. Л. Винар]. – Київ; Нью-Йорк; Париж; Львів; Торонто: [б. в.], 1997. – С. 196–198; ДАЛЮ. – Ф. 26. – Оп. 5. – Спр. 510. – Арк. 72.

³¹ (C.d.n.) Pobore służbowe i emerytalne urzędników państwowych ich wdów i sierót // Przegląd Urzędniczy (Lwów). – 1907. – Nr 4. – S. 5–6.

³² Zbiór czerwony. Reskrypta c.k. Ministerstwa sprawiedliwości i okólniki Prezydium c.k. wyższego Sądu krajowego we Lwowie wydane od roku 1897 do końca roku 1900. – Lwów: [b.w.], 1900. – S. 19–24.

³³ Діло. – 1890. – Ч. 102; 1890. – Ч. 144; 1911. – Ч. 99.

такою ж була їх чисельність і в австрійському парламенті. Зокрема, в 1911 р. із 26 депутатів-українців цього законодавчого органу 11 за фахом були юристами³⁴.

Однак активна національна позиція адвокатів не залишалася поза увагою офіційної влади, яка намагалася обмежити політичну і контролювати професійну діяльність останніх. Нерідко зняряддям дискримінаційної політики місцевої влади проти українських правозахисників була Львівська палата адвокатів. Вона знаходила різні приводи, щоб оминати українців при реєстрації кандидатів адвокатури. Львівська палата неодноразово відмовляла в такому праві О. Назарукові, який прославився своєю яскраво вираженою національно-патріотичною позицією, а його політична діяльність декілька разів ставала предметом судових розглядів. Як не дивно, але Нижньоавстрійська адвокатська палата в минулому українця не помітила нічого, що перешкоджало б його адвокатській практиці. Тому у травні 1911 р. внесла ім'я О. Назарука у список кандидатів адвокатури цієї австрійської провінції³⁵.

Львівська палата чинила різні перепони при переході українських суддів на адвокатуру. Останнім нерідко доводилося виборювати право на самостійну практику аж через Верховний суд у Відні. Один із таких процесів відбувся на початку 1913 р. Український суддя М. Янкевич після виходу на пенсію за дозволом Львівського вищого крайового суду почав практикувати як адвокат. Однак невдовзі за поданням державного прокурора Міністерство юстиції скасувало цей дозвіл. М. Янкевич за посередництвом адвокатів Ф. Евина та Є. Левицького апелював до Адміністративного суду у Відні. Той після детального вивчення справи визнав рішення міністерства незаконним і дозволив українцеві займатися адвокатською практикою³⁶.

Суттєво відрізнялося правове становище педагогів. Вони поділялися на викладачів вищих навчальних закладів, вчителів середніх і народних шкіл. Особливості відносин із владою першої категорії освітян вже розглянуто. Українські педагоги, що працювали в середніх і початкових школах, перебували під особливим контролем урядових інстанцій.

Варто зауважити, що австрійська влада у краї здійснювала прискіпливу кадрову політику в галузі середньої освіти, бо добре усвідомлювала ту роль, яку відіграють гімназії та реальні школи в підготовці майбутньої інтелігенції і, зокрема, різного рангу чиновників. Про це свідчить хоча б той факт, що директорів середніх навчальних закладів затверджував лише імператор, а дійсних* ("звичайних", "сталих") вчителів – міністр віросповідань і освіти (за поданням Крайової шкільної ради (КШР))³⁷.

Головна інституція, з якою контактували педагоги гімназій та реальних шкіл, – Крайова шкільна рада**. Вона пильно стежила за дотриманням вчителями у

³⁴ Андрухів І. Українські правники в національному відродженні Галичини: 1848–1939 рр. / І. Андрухів, П. Арсенич. – Івано-Франківськ: [б.в.], 1996. – С. 14.

³⁵ Діло. – 1911. – Ч. 104.

³⁶ Там само. – 1913. – Ч. 94.

* Педагоги, що працювали на постійній основі та викладали обов'язкові предмети.

³⁷ Homola I. Nauczycielstwo krakowskie w okresie autonomii (1867–1914) / I. Homola // Inteligencja polska XIX–XX wieku. Studia / [pod red. R. Czepulis-Rastenis]. – Warszawa: PWN, 1981. – S. 101; Zbiór ustaw krajowych obowiązujących w zakresie spraw szkolnictwa ludowego w Królestwie Galicyi i Lodomerji wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem / [zestawił B. Baranowski]. – Lwów: [b.w.], 1895. – S. 18.

** Крайова шкільна рада – вищий орган для контролю й управління школами в Галичині (1868–1921), підпорядковувався Міністерству віросповідань і освіти. Її функції полягали в

професійній діяльності різних урядових розпоряджень, норм та приписів, водночас намагалася контролювати і громадську активність освітян. Ставлення пропольської влади до українських педагогів було упередженим, часто супроводжувалося різними зловживаннями в кадровій політиці. Особливо в цьому плані потерпали супленти*. Активна громадська діяльність чи участь у певній політичній організації одразу ж ставали приводом для безпідставного переведення українського педагога на інше, гірше, місце праці. Щобільше, подібні переведення могли здійснювати щороку і навіть кілька разів на рік. Наприклад, відомий громадський діяч В. Гнатюк після закінчення філологічного факультету Львівського університету в березні 1898 р. був призначений заступником вчителя в Академічну гімназію. А вже у вересні того ж року, за рішенням КШР, його переведено до Самбора³⁸. За свідченням А. Крушельницького, постраждав В. Гнатюк за свою активну діяльність як голова крайового комітету, що займався організацією святкування 25-ліття літературної творчості І. Франка³⁹.

Національно свідома позиція або громадська активність українського суплента також були приводом для тривалого відтермінування його призначення на посаду дійсного викладача, що гарантувала набагато вищу заробітну платню. Свого часу така доля спіткала В. Шухевича, який працював заступником в Академічній та IV гімназіях Львова. За свідченням його небожа С. Шухевича, причиною постійних відмов у призначенні гімназійним професором стала особиста неприязнь до В. Шухевича тодішнього віце-президента КШР М. Бобжинського (ще будучи редактором гумористичного часопису “Зеркало”, український вчений опублікував критичний допис проти польського чиновника)⁴⁰.

Необхідно зауважити, що вся процедура одержання постійного місця праці для українських педагогів супроводжувалася бюрократичною тяганиною. Тому часто вчителі змушені були просити протекції посадовців чи депутатів. Наприклад, А. Крушельницький звертався з проханням про призначення дійсним вчителем аж до галицького намісника. Однак одержав постійне місце праці в українській гімназії у Станиславові лише за сприяння члена КШР, університетського професора К. Студинського⁴¹. Відомий український письменник Б. Лепкий неодноразово звертався за протекцією у призначенні на посаду дійсного викладача в одну з гімназій Кракова до сеймового і парламентського посла О. Барвінського. Але, незважаючи на складені польською і українською мовами кваліфікаційні іспити та наявність

адміністративному управлінні початковими, середніми та фаховими школами, вирішенні кадрових питань, призначенні директорів та педагогічного персоналу, розробці навчальних планів, складанні річного бюджету навчальних закладів тощо.

* Заступники вчителів, які не належали до постійного штату гімназії чи реальної школи.

³⁸ В. Гнатюк. Документи і матеріали (1871–1989) / [упоряд.: Я. Дашкевич, О. Купчинський, М. Кравець, Д. Пельц, А. Сисецький]. – Львів, 1998. – С. 12, 56.

³⁹ Яценко М. Володимир Гнатюк. Життя і фольклористична діяльність / М. Яценко. – Київ: Наукова думка, 1964. – С. 26.

⁴⁰ Шухевич С. Моє життя. Спогади / С. Шухевич. – Лондон: Видання Української видавничої спілки, 1991. – С. 86.

⁴¹ А. Крушельницький – письменник, публіцист, педагог: Матеріали до біобібліографії та епістолярної спадщини / [укл. О. Канчалаба, автор передм. М. Гнатюк]. – Львів: [б.в.], 2002. – С. 236–237, 239.

розробленого курсу лекцій з основної дисципліни, Б. Лепкому довелося чекати постійного місця праці понад 15 років⁴².

Чи не найпильніше контролювали вчителів початкових (народних і виділових) шкіл. Представники крайових органів влади, у складі яких на зламі XIX–XX ст. переважали консервативні сили, вбачали постійну загрозу з боку політично грамотних і національно свідомих педагогів та їхнього впливу на українське, особливо сільське, населення Галичини. Шкільна адміністрація (КШР, окружні та місцеві шкільні ради) намагалася через фінансову залежність обмежити політичну активність освітян, а водночас – культивувати почуття цілковитої відданості та лояльності до австрійської влади. Такий курс КШР у галузі початкової освіти постійно критикували як українські, так і багато польських політичних сил⁴³.

Культивування лояльності до австрійської влади розпочиналося ще з учительських семінарій*. Шкільна адміністрація краю покладала на них завдання виховати майбутніх педагогів на засадах християнської моралі, в душі покори, водночас придушуючи в зародку будь-які вияви національної свідомості. Як слушно зауважив Л. Баїк, “протягом всього періоду навчання семінаристи перебували під постійним наглядом викладачів, у повній ізоляції від суспільно-політичного і культурного життя. Найменша підозра у неблагонадійності закінчувалася для них, як правило, виключенням з навчального закладу”⁴⁴. Тому подекуди важко говорити про виховання в утраквістичних** семінаріях національно свідомого педагога.

Шкільна влада також вбачала загрозу з боку інтелектуально розвинутих сільських вчителів, тому намагалася обмежити семінаристів у знаннях. Упродовж 1890-х років у Галицькому сеймі активно обговорювали законопроекти про поділ учительських семінарій на два типи: для підготовки педагогів сільських і міських шкіл, а 1893 р. навіть були підготовлені, але не втілені в життя навчальні плани для

⁴² Журавлі повертаються... З епістолярної спадщини Богдана Лепкого / [упоряд., авт. передм., прим. і коментарів В. Качкан]. – Львів: Фенікс, 2001. – С. 147.

⁴³ *Semków J. Polityka szkolna władz w poglądach społeczeństwa polskiego Galicji (Szkoły ludowe w okresie wiceprezydentury Michała Bobrzyńskiego) / J. Semków. – Wrocław, 1973. – S. 74–95.*

* Учительські семінарії – навчальні заклади для підготовки педагогів для початкової школи. Виникли після розпорядження міністра віросповідань і освіти від 22 листопада 1870 р. Окремо функціонували чоловічі і жіночі учительські семінарії. В останніх термін навчання становив 4 роки (до 1874 р. – 3), в чоловічих закладах – 3, а з 1891 р. – також 4 роки. У 1871 р. у Галичині було 9 таких навчальних закладів, а в 1910 р. – 18 державних учительських семінарій. При кожній семінарії для вдосконалення практичних педагогічних навичок студентів функціонувала т. зв. “школа вправ” – чотирикласна народна школа. Умовами для вступу до вчительських семінарій було досягнення абітурієнтами 15 років, хороший фізичний стан, закінчення виділової школи, а також успішне складення вступного іспиту. Для кандидатів із недостатнім рівнем знань існував однорічний підготовчий курс. Навчання в семінаріях було безкоштовним, а для найздібніших студентів призначались державні стипендії. Загалом учительські семінарії в освітній системі Австро-Угорської імперії були своєрідним безвихідним тунелем, бо після їх закінчення молоді не мала змоги продовжити освіту в жодному вищому навчальному закладі (детальніше див.: *Барна М. Розвиток педагогічної освіти в Галичині (1772–1939 рр.) / М. Барна // Рідна школа. – 1998. – № 7–8. – С. 33–48.*

⁴⁴ *Баїк Л. За освіту трудящих / Л. Баїк. – Львів: Вища школа, 1983. – С. 12.*

** Утраквістичні – двомовні. Чинне законодавство не санкціонувало відкриття на території Галичини україномовних учительських семінарій. Тому на теренах краю діяли державні польськомовні або утраквістичні семінарії.

цих закладів. Зрештою, попри численні блокування цих пропозицій українськими і частиною польських депутатів, у 1907 р. закон ухвалили⁴⁵.

Взаємовідносини між шкільною адміністрацією та українськими вчителями були суто односторонніми – “влада–підлегли”. Крайові, окружні та місцеві органи влади видавали розпорядження, приписи, встановлювали норми, а народні вчителі мали їх беззаперечно виконувати.

Українському педагогу достатньо було найменшої підозри в національно свідомій позиції, щоб він роками чекав призначення на постійне місце праці і сподівався фінансово покращити своє становище⁴⁶. За будь-яку просвітницьку діяльність серед населення вчителі одразу ж потрапляли в поле зору відповідних контролюючих інстанцій і таврувалися як політично неблагонадійні. Щодо них негайно вживали відповідних заходів. Арсенал дисциплінарних кар складала догани, тимчасове або постійне позбавлення активального додатку*, переведення на іншу посаду, (часто з меншою платнею), переведення в інший шкільний округ із т. зв. “службових міркувань”, звільнення з роботи з правом поновлення і взагалі позбавлення можливості вчителювати тощо⁴⁷. Яскравий приклад сваволі владних інстанцій – доля українського вчителя Ю. Бурбели, якого упродовж 26 місяців, із серпня 1909 р. по листопад 1911 р., безпідставно переводили з місця на місце аж 7 разів⁴⁸. Апеляції педагогів щодо неаргументованих звільнень, переведень та інших стягнень, як правило, залишалися без відповіді.

Перед призначенням на роботу у школу КШР детально вивчала біографію кандидата, обов’язково консультувалась про його благонадійність з Дирекцією поліції⁴⁹. Після затвердження на постійній посаді вчителі присягали сумлінно виконувати свій обов’язок на освітній ниві, дотримуватись законів і шкільних приписів⁵⁰. Згодом КШР пішла ще далі. З 1907 р. випускники учительських семінарій присягали вірою і правдою служити цареві та його нащадкам, не вступати в товариства та організації, що своєю діяльністю загрожують устрою монархії⁵¹. Так влада намагалася обмежити політичну активність вчителя.

Педагоги потрапляли і під контроль різних місцевих чиновників (шкільного інспектора, старости, в селі – начальника громади і навіть священника), постійно

⁴⁵ Барна М. Розвиток педагогічної освіти... – С. 38.

⁴⁶ Кудлатий. Про терор на руських учителів // Діло. – 1904. – Ч. 64; За народне шкільництво і учительство // Діло. – 1912. – Ч. 185; Йосиф Прекрасний а галицька кр. рада шк. // Діло. – 1903. – Ч. 10 і 11.

* Активальний додаток до зарплати призначався з крайового шкільного фонду за кожні п’ять років бездоганної й успішної служби, починаючи з моменту затвердження на сталій посаді. За терміном призначення ці додатки ще називали п’ятилітніми. За весь період роботи таких доплат можна було отримати щонайбільше 6, і становили вони на рік 50 золотих ринських (100 крон) кожна.

⁴⁷ Устава шкільна крайова о “відносинах правних стану учительського”, ухвалена через сейм дня 3-го падолиста 1904 // Учитель. – 1905. – Ч. 6. – С. 76–77; Макух І. На народній службі: Спогади / І. Макух. – Київ: Основні цінності, 2001. – С. 125–126.

⁴⁸ З горя галицького учительства // Діло. – 1912. – Ч. 93.

⁴⁹ Благий В. Шкільництво в Галичині на початку XX ст.: історико-соціологічний аспект / В. Благий. – Львів, 1999. – С. 13.

⁵⁰ Устава шкільна крайова о “відносинах правних стану учительського”, ухвалена через сейм дня 3-го падолиста 1904 // Учитель. – 1905. – Ч. 5. – С. 58.

⁵¹ Зайченко І. Проблеми української національної школи у пресі (друга пол. XIX – поч. XX ст.) / І. Зайченко – Львів: [б.в.], 2002. – С. 134.

змушені були дотримуватись всіляких приписів, заборон та постанов, дбати про свою репутацію⁵². Прискіплива і всебічна опіка інстанцій поступово придушувала будь-які вияви творчої ініціативи вчителя, гальмувала його громадську активність й перетворювала на пасивного виконавця урядових приписів, норм і постанов.

Попри численні приклади утисків української інтелігенції, варто наголосити на зростанні правосвідомості самої інтелектуальної еліти. Все частіше вона не лише сліпо виконувала різні розпорядження, а й стежила за належним виконанням представниками влади функцій у межах їхніх компетенцій, щоби вони діяли лише у правових рамках. Доцільно згадати про досить курйозний випадок, що трапився під час студентської мандрівки 1884 р., організованої “Академічним братством”. У м. Корчині, що був одним із пунктів маршруту подорожі, молодь влаштувала літературний вечір, на якому з лекцією виступав І. Франко. Перед початком заходу з’явився поліцейний комісар зі старостою у Стрию (який займався оцінюванням шкоди, заподіяної весняним паводком) і заявив, що має доручення від уряду бути присутнім на дійстві. На що організатори вечора почали вимагати від нього відповідного письмового припису, бо “вважають і владу політичну так само зобов’язаною виконання таких же приписів”. А оскільки такого документа не було, то комісару як посадовій особі відмовили у присутності на заході. Втім, організатори були дуже доброзичливими, навіть у ставленні до влади, і натомість запросили комісара як приватну особу на товариську вечерю. Після довгих зволікань, переодягшись у цивільне, комісар все ж прийняв запрошення⁵³.

Втім, траплялися й випадки, коли інтелігенція потерпала через свою юридичну грамотність. Наприклад, вчителька з с. Вікторове Станіславівського повіту М. Трусевич під час поліцейних обшуків і конфіскації літератури про селянські страйки не дозволила без судової постанови здійснити трус у шкільній бібліотеці. Цими діями одразу ж потрапила в поле зору місцевої влади. Упродовж двох тижнів жандарми стежили за нею і збирали в селі компромат. Зрештою, коли виявилось, що немає жодних підстав для звинувачення, вчительку звільнили з роботи. А всі наступні її звернення до КШР із проханням надати будь-яку посаду залишились без відповіді⁵⁴.

З кінця 1890-х років все частіше інтелігенція намагається чинити опір тиску з боку влади, відстоюючи свої права, іноді навіть у судовому порядку. Тут треба згадати як про одноосібні, так і групові випадки. Найяскравішим прикладом останніх стала боротьба українських народних вчителів за покращення власного правового і фінансового становища, яка розпочиналася із звернень, петицій, численних аудієнцій у намісника, маршалка сейму, президента КШР, а закінчилася консолідацією педагогічних сил та організацією вчительських віч у Галичині. Результатом таких дій стало прийняття низки сеймових постанов, що задовольняли дуже незначну

⁵² Біленький Т. Записки учителя / Т. Біленький // Учитель. – 1893. – Ч. 4. – С. 53.

⁵³ Сіменович В. Вандрівка руської молодіж. 3-тя кореспонденція у газеті “Діло” / В. Сіменович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/karpaty5-3.htm

⁵⁴ В. З. (імовірно, Загайкевич В.) Доля руського учительства в Галичині / В. З. // Діло. – 1904. – Ч. 21.

частину освітянських вимог⁵⁵. Приклад одноосібної боротьби – випадок, що трапився з активним громадським діячем, жовківським адвокатом М. Королем. У березні 1897 р. за неправдивим доносом його було звинувачено в підбурюванні населення до публічного насильства під час виборів у Державну раду⁵⁶. На захист українського правника виступили І. Добрянський, Є. Олесницький та С. Федак. На судовому засіданні майже всі свідки заявили, що М. Король не тільки не порушував жодних законів, а навпаки – закликав виборців до порядку. За відсутності складу злочину суд виправдав адвоката⁵⁷.

Так, взаємовідносини між українською інтелігенцією та владою в Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст. стали неоднозначними, часто суперечливими. На їх особливостях позначилися як історичні умови формування інтелектуальної еліти, так і наявний політичний режим, суспільно-політичні обставини у краї. Головне завдання влади полягало в тому, щоб забезпечити цілісність Австро-Угорської імперії, зберегти політичний лад, запобігти децентралізаційним тенденціям на місцях. Цим пояснювався і тотальний контроль за інтелектуальною елітою, яка поступово перетворювалася на провідника українського національного руху у краї. Влада вбачала постійну загрозу з боку інтелектуально розвиненої, національно свідомої інтелігенції та її впливу на українське населення, тому намагалася обмежити ріст чисельності цієї верстви, а її громадсько-політичну діяльність спрямувати в русло лояльності до Австрійського монаршого двору. Будь-який, навіть найменший, вияв національного патріотизму української інтелігенції негайно придушувався. Арсенал засобів впливу на представників інтелектуальної еліти був дуже різним – від догани до позбавлення можливості працювати за фахом. Однак жодні обмежувальні заходи не змогли спинити зростання національної, політичної і правової свідомості інтелігенції, яка все активніше виборювала власні, законом гарантовані права, а також стежила за тим, щоб діяльність органів влади не виходила за межі їх юридичних повноважень.

Наталья Мысак. Украинская интеллигенция в Галичине в конце XIX – в начале XX века: к вопросу взаимоотношений с властью

Проанализирован характер взаимоотношений представителей разных профессиональных групп украинской интеллигенции с органами власти в Галичине в конце XIX – в начале XX вв. Акцентируется внимание на контролирующих функциях правительственных инстанций, которые пытались предотвратить развитие свободомыслия, помешать росту политического и национального сознания в интеллектуальной среде, активизацию интеллигенции в украинском национальном движении.

Ключевые слова: интеллигенция, студенческие общества, Галичина, органы власти.

⁵⁵ Детальніше про перебіг і наслідки цієї боротьби див.: *Мысак Н.* Матеріальне становище галицьких народних вчителів наприкінці XIX – на початку XX ст. / Н. Мысак, Р. Наконечний, Є. Вовк // Вісник гуманітарних наук Львівського національного аграрного університету. – Львів, 2010. – № 1–2. – С. 32–47.

⁵⁶ Діло. – 1898. – Ч. 64.

⁵⁷ *Ганкевич Л.* Десятиліття Союзу Українських Адвокатів / Л. Ганкевич // Ювілейний альманах Союзу Українських Адвокатів. – Львів: [б.в.], 1934. – С. 43–44.

Natalia Mysak. Ukrainian intelligentsia in Galicia at the end of the 19th – beginning of the 20th century: its relations with authorities

This article analyses relations of representatives of different professional groups of Ukrainian intelligentsia with the local authorities in Galicia at the end of the 19th – beginning of the 20th century. It focuses on the controlling functions of various state institutions which tried to quell independent thinking and growth of political and national consciousness in intellectual milieu as well as increased activity of intelligentsia within Ukrainian national movement.

Key words: intelligentsia, students' organizations, Galicia, authorities.